

28 Οκτωβρίου 1940:

Το χρονικό της πρώτης ημέρας του Ελληνοϊταλικού πολέμου

«Αί ιταλικαί στρατιωτικαί δυνάμεις προσβάλλουν ἀπὸ τῆς 0530 πρωϊνῆς τῆς σήμερον τὰ ἡμέτερα τμήματα προκαλύψεως τῆς ἑλληνοαλβανικῆς μεθορίου. Αἱ ἡμέτεραι δυνάμεις ἀμύνονται τοῦ πατρίου ἐδάφους».

Με αυτό το λακωνικό πρώτο πολεμικό ανακοινωθέν, που εκδόθηκε το μεσημέρι της Δευτέρας, 28ης Οκτωβρίου 1940, το Γενικό Στρατηγείο επιβεβαιώνει το απρόσμενο γεγονός που είχαν ήδη αντιληφθεί όλοι οι Έλληνες εκείνο το διαφορετικό ξημέρωμα: Η χώρα βρισκόταν σε πόλεμο· έναν πόλεμο που έμελλε να σημαδέψει την ιστορία της.

Οι κάτοικοι των πόλεων είχαν ξυπνήσει από τον απόκοσμο ήχο των σειρήνων αντιαεροπορικής άμυνας, ενώ στα χωριά τον συναγερμό σήμαιναν οι καμπάνες των εκκλησιών. Τα ραδιόφωνα από νωρίς μετέδιδαν εμβατήρια και τα διαγγέλματα των ηγετών του κράτους προς τον ελληνικό λαό και οι εφημερίδες εξέδιδαν συνεχώς από το πρωί, αν και Δευτέρα, έκτακτα φύλλα με πρωτόγνωρους τίτλους: «Ἡ Ἰταλία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος», «Ἐπεδόθη τὴν 3ην πρωϊνὴν διακοίνωσις ὑπὸ τῆς Ἰταλίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἰταλικὸς στρατὸς κινεῖται τὴν 6ην πρωϊνὴν πρὸς τὰ σύνορά μας», «Ἑλληνες εἰς τὰ ὄπλα! Ἦρχισαν σήμερον αἱ ἐχθροπραξίαι», «Ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν».

Ο λαός, στο μεγαλύτερο μέρος του, είχε πράγματι αιφνιδιαστεί, όχι όμως και η ηγεσία της χώρας, πολιτική και στρατιωτική. Για εκείνους η πρώτη ημέρα του πολέμου είχε ξεκινήσει μερικές ώρες νωρίτερα.¹

Το ιταλικό τελεσίγραφο

Η απόφαση για πόλεμο είχε ληφθεί κατά τη διάρκεια της νύχτας, όταν ο Έλληνας πρωθυπουργός, Ιωάννης Μεταξάς, κλήθηκε να απαντήσει στο τελεσίγραφο που του επέδωσε στις 03.00, στο σπίτι του στην Κηφισιά, ο Ιταλός πρεσβευτής στην Αθήνα Εμμανουέλε Γκράτσι. Η ιταλική κυβέρνηση ζητούσε να καταλάβει με τις ένοπλες δυνάμεις της ορισμένα στρατηγικά σημεία της ελληνικής επικράτειας ως εγγύηση για την ουδετερότητα της Ελλάδας, καθώς θεωρούσε ότι η τελευταία είχε επιτρέψει να μεταβληθεί το έδαφός της σε βάση πολεμικής δράσης εναντίον της Ιταλίας. Ζητούσε, επίσης, από την ελληνική κυβέρνηση να μη παρεμποδίσει την ελεύθερη διέλευση των ιταλικών στρατευμάτων και να δώσει στις δικές της στρατιωτικές αρχές τις αναγκαίες οδηγίες, επισημαίνοντας, όμως, ότι εάν τα ιταλικά στρατεύματα συναντούσαν αντίσταση, θα την έκαμπταν διά των όπλων. Το τελεσίγραφο εξέπνευσε στις 06.00 το πρωί, οπότε θα ξεκινούσε και η είσοδος των ιταλικών δυνάμεων στο ελληνικό έδαφος. Ήταν προφανές ότι δεν υπήρχε κανένα ουσιαστικό ή χρονικό περιθώριο για τον Έλληνα πρωθυπουργό. Η απάντησή του δόθηκε στην επίσημη διπλωματική γλώσσα, τη γαλλική: «Alors, c'est la guerre!» («Λοιπόν, έχουμε πόλεμο!»).

Οι σχέσεις των δύο χωρών ήταν τεταμένες ήδη από το 1939, όταν η Ιταλία κατέλαβε την Αλβανία, και εντάθηκαν ακόμη περισσότερο μετά την είσοδό της στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τον Ιούνιο του 1940, και την κλιμακούμενη εκδήλωση των απειλητικών της διαθέσεων εναντίον της Ελλάδας, με αποκορύφωμα τον τορπιλισμό του ευδρόμου «Ελλη» στις 15 Αυγούστου 1940. Η μετακίνηση, από το καλοκαίρι, ισχυρών ιταλικών δυνάμεων προς τα ελληνικά σύνορα και η ταυτόχρονη απρόσκοπτη πορεία των στρατευμάτων του Άξονα στην Ευρώπη προμήνυαν ότι η ιταλική επίθεση στην Ελλάδα ήταν μόνο θέμα χρόνου.

Ωστόσο, μόλις δύο-τρεις ημέρες νωρίτερα, το κλίμα ήταν φαινομενικά πολύ διαφορετικό. Επικρατούσε μια «παράδοξος ήσυχία», όπως χαρακτηριστικά γράφει στο ημερολόγιό του ο

¹ Το κείμενο που ακολουθεί είναι βασισμένο στο ιστορικό αρχείο της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού και στις εκδόσεις της για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μεταξάς,² και στην ελληνική πρωτεύουσα το κυρίαρχο γεγονός ήταν η παράσταση της όπερας του Τζιάκομο Πουτσίνι «Μαντάμ Μπάτερφλάι», στο Βασιλικό Θέατρο, στις 25 Οκτωβρίου. Μάλιστα, ο Γκράτσι είχε προσκαλέσει τον γιο του μεγάλου Ιταλού συνθέτη και παρέθεσε προς τιμήν του δεξίωση στην ιταλική πρεσβεία, στις 26 Οκτωβρίου, με το πρόσχημα της συμφιλιώσης των δύο λαών. Την ίδια ώρα, όμως, κατέφθανε στο γραφείο του κρυπτογραφημένο το τελεσίγραφο της κυβέρνησής του προς την Ελλάδα. Το αρχικό ιταλικό σχέδιο προέβλεπε την έναρξη της επίθεσης την ίδια ημέρα.

Αμέσως μετά την αποχώρηση του Γκράτσι από το σπίτι του, ο Μεταξάς ενημέρωσε τηλεφωνικά τον βασιλιά Γεώργιο Β΄, τους αρχηγούς των Γενικών Επιτελείων Στρατού και Ναυτικού, και τον Άγγλο πρεσβευτή στην Αθήνα, ενώ στις 03.45 επικοινωνήσε με τους πρεσβευτές της Άγκυρας και του Βελιγραδίου. Στις 05.30 συγκάλεσε υπουργικό συμβούλιο, το οποίο επικύρωσε την απάντησή του στον Ιταλό πρεσβευτή και στη συνέχεια υπογράφηκαν τα διατάγματα για την επιστράτευση των Ενόπλων Δυνάμεων και την κήρυξη της επικράτειας σε κατάσταση πολιορκίας. Την αρχηγία των Ενόπλων Δυνάμεων ανέλαβε, σύμφωνα με το σύνταγμα, ο βασιλιάς, ενώ η αρχηγία του Στρατού Ξηράς ανατέθηκε στον Αντιστράτηγο Αλέξανδρο Παπάγο, ως τότε Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Στρατού.³

Η άμεση κινητοποίηση του Ελληνικού Στρατού

Ο Ελληνικός Στρατός ήταν από καιρό προετοιμασμένος για να αντιμετωπίσει μια τέτοια πρόκληση. Από τον Σεπτέμβριο του 1939, το Γενικό Επιτελείο λάμβανε μέτρα ενίσχυσης των μεθοριακών μονάδων και αμυντικής οργάνωσης των περιοχών της Ηπείρου και της δυτικής Μακεδονίας, ενώ τον Αύγουστο του 1940, μετά τη νέα ένταση των σχέσεων με την Ιταλία, προχώρησε, με πλήρη μυστικότητα, σε προεπιστράτευση και περαιτέρω ενίσχυση των σχηματισμών που βρίσκονταν στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Οι διοικητές των μεγάλων μονάδων ενημερώνονταν από τον ίδιο τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Στρατού κατά την ανάληψη των καθηκόντων τους:

«Ἐπί τῶν Ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων συνεχίζονται συγκεντρώσεις Ἰταλικῶν Στρατοῦ. Δέν ἀποκλείεται νά εὐρεθῶμεν πρό αἰφνιδιαστικῆς ἐπιθέσεως τῶν Ἰταλῶν [...] ἔχετε ὑπ' ὄψει σας ὅτι ἂν γίνῃ τίποτε πρέπει νά ρίξωμε μερικές ντουφεκιές γιά τήν τιμή τῶν ὄπλων».⁴

Ειδικότερα, την ημέρα της κήρυξης του πολέμου, στον τομέα της Ηπείρου βρισκόταν η VIII Μεραρχία, με έδρα τα Ιωάννινα, ενισχυμένη με μονάδες της III Ταξιαρχίας. Στη δυτική Μακεδονία, ζώνη ευθύνης του Τμήματος Στρατιάς Δυτικής Μακεδονίας, με έδρα την Κοζάνη, ήταν αναπτυγμένα τα τμήματα της IX Μεραρχίας και της IV Ταξιαρχίας Πεζικού, οι οποίες υπάγονταν στο Β΄ και Γ΄ Σώμα Στρατού, αντίστοιχα. Στην ενδιάμεση ορεινή περιοχή της Πίνδου βρισκόταν το Απόσπασμα Πίνδου, έφεδρη μονάδα με δύναμη περίπου ενός συντάγματος. Συνολικά τα ελληνικά στρατεύματα που ήταν αναπτυγμένα έναντι των αλβανικών συνόρων ανέρχονταν σε 39 τάγματα πεζικού και 40½ πυροβολαρχίες διαφόρων διαμετρημάτων, συνολικής δύναμης περίπου 35.000 ανδρών.

Η είδηση της επικείμενης ιταλικής επίθεσης είχε γνωστοποιηθεί στους διοικητές των σχηματισμών μέχρι τις 04.00 από τον διευθυντή του γραφείου του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Στρατού Αντισυνταγματάρχη Αθανάσιο Κορόζη, μαζί με τη διαταγή της κυβέρνησης για «ἀντίστασιν μέχρις ἐσχάτων».⁵ Στη συνέχεια, ο Αρχηγός εξέδωσε σειρά διαταγών προς τους διοικητές των ελληνικών δυνάμεων, οι οποίες διαβιβάστηκαν τηλεφωνικά στις 05.00 και τηλεγραφικά γύρω στις 07.00. Η πρώτη από αυτές ανέφερε:

² *Ι. Μεταξάς, Τò προσωπικό του ἡμερολόγιου, τόμος τέταρτος, 1933-1941*, Ἴκαρος, Αθήνα 1960, 512.

³ ΦΕΚ 338 και 341/28-10-1940.

⁴ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.626/Α/1.

⁵ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.692/Α/1.

«Από έκτης πρωϊνής ώρας σήμερον περιερχόμεθα ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς Ἰταλίαν. Στόπ. Ἄμυνα ἐθνικοῦ ἐδάφους διεξαχθῆ βάσει διαταγῶν ἅς ἔχῃτε. Στόπ. Ἐφαρμόσατε σχέδιον Ἐπιστρατεύσεως.»⁶

Το σχέδιο επιχειρήσεων του Ελληνικού Στρατού είχε αρχίσει να συντάσσεται πριν από το 1939 και οριστικοποιήθηκε μετά την κατάληψη της Αλβανίας από την Ιταλία, τον Απρίλιο του 1939. Ονομάστηκε IB, από τα αρχικά των πιθανών αντιπάλων (Ιταλία-Βουλγαρία) και τροποποιήθηκε δύο φορές (Σχέδια IBα και IBβ). Σε γενικές γραμμές προέβλεπε αρχικά την άμυνα του εθνικού εδάφους στις παραμεθόριες περιοχές και σε δεύτερη φάση, μετά την επιστράτευση και τη συγκέντρωση του στρατού στις περιοχές άμυνας, την ανάληψη επιθετικής ενέργειας. Από την ελληνική ηγεσία αποφασίστηκε χωρίς δισταγμό η εφαρμογή του σχεδίου IBα, δηλαδή η άμυνα εξ αρχής ολόκληρου του εθνικού εδάφους στις αμυντικές τοποθεσίες που είχαν οργανωθεί κατά μήκος των συνόρων, με εξαίρεση την περιοχή της Ηπείρου. Εκεί δόθηκε δυνατότητα για πρωτοβουλία ενεργείας στον διοικητή της VIII Μεραρχίας Πεζικού, στον οποίο υπάγονταν όλες οι μονάδες ενίσχυσης της περιοχής.

Χάρη στην άρτια επιτελική προπαρασκευή και στη σαφήνεια του σχεδίου, το απλό και λακωνικό σήμα του Αρχιστρατήγου ήταν αρκετό για να τεθεί αυτόματα σε λειτουργία ολόκληρος ο πολεμικός μηχανισμός. Αντίστοιχες διαταγές έδωσαν αμέσως και οι διοικητές των σχηματισμών προς τις μονάδες τους και ως τις 05.00 είχαν ενημερωθεί τηλεφωνικά όλα τα ελληνικά τμήματα που έπρεπε να ενεργήσουν άμεσα. Άλλωστε, αυτά ήταν ήδη σε άτυπο συναγεμώ λόγω της κινητικότητας του ιταλικού στρατού κατά τις προηγούμενες ημέρες.

Οι διαταγές των μονάδων της πρώτης γραμμής: «ἀντίστασις μέχρις ἐσχάτων»

Λίγο πριν από τις 05.00, ο διοικητής της VIII Μεραρχίας Πεζικού στην Ήπειρο, Υποστράτηγος Χαράλαμπος Κατσιμήτρος, μετέφερε στα τμήματά του τις εντολές του Γενικού Επιτελείου τηλεφωνικά και με ειδικό αγγελιαφόρο:

«Ο Ἰταλὸς Πρέσβυς ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν νά διέλθουν σήμερον τὴν ἡμέραν πρωϊνὴν ὥραν ἰταλικά στρατεύματα διὰ τοῦ ἐδάφους μας. Ἡ Κυβέρνησις ἀπέρριψε τὴν αἴτησιν ταύτην καὶ διέταξεν ἀντίστασιν μέχρις ἐσχάτων. Ἐφαρμόσατε σχέδιον ἐνεργείας καὶ λάβατε μέτρα πρὸς ἀποφυγὴν ἀρπαγῆς φυλακείων. Ἰωάννινα τῆ 28ῆ Ὀκτωβρίου 1940».⁷

Στις 0500, εξέδωσε ημερήσια διαταγή προς τους αξιωματικούς και οπλίτες της μεραρχίας, καλώντας τους να αγωνιστούν σύμφωνα με τις διαταγές της κυβέρνησης:

«...ἀμυνθῆτε τοῦ Ἱεροῦ Πατρίου ἐδάφους μετὰ φανατισμοῦ ἐναντίον τοῦ ἐπιδρομέως ὅστις θέλει νά προσβάλλῃ ἡμᾶς ὑπούλως καὶ ἀνάδρω. Ἀναμνησθῆτε τῶν ἐνδόξων παραδόσεων τοῦ Ἔθνους μας καὶ πολεμήσατε μετὰ λύσσης κατὰ τοῦ ἀνάδρου ἐχθροῦ [...] Δεῖξατε εἰς αὐτόν ὅτι εἴμεθα εἰς θέσιν νά δώσωμεν τὴν δέουσαν ἀπάντησιν, ὅπως ἔδωσαν καὶ οἱ Πρόγονοί μας εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς Πέρσας».⁸

Ταυτόχρονα, στις 05.00 ενημερώθηκε για τις εξελίξεις και ο διοικητής του Αποσπάσματος Πίνδου, Συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Δαβάκης, από τον διοικητή του Τμήματος Στρατιάς Δυτικής Μακεδονίας Αντιστράτηγο Ιωάννη Πιτσικά. Την ένταση της στιγμής μεταφέρει στην έκθεσή του ο Ανθυπασιπιστής Π. Χανδρινός:

«Δέν παρήλθεν οὔτε ἡμίσεια ὥρα ἀπὸ τῆς κατακλίσεώς μας καὶ ἠκούετο τὸ σάλπισμα τῆς γενικῆς συναθροίσεως (συναγεμώσ). Ἄπαντες ἠγέρθημεν καὶ ἐσπεύσαμεν ἐν τάχει νά παρουσιασθῶμεν ἐνώπιον τοῦ Διοικητοῦ μας, ὃν εὔρομεν ἐντὸς τοῦ τηλεφωνικοῦ θαλάμου κρατοῦντα τὸ ἀκουστικὸν τοῦ τηλεφώνου καὶ ἀναμένομεν διαταγὰς. Μᾶς λέγει: Ἡ Ἰταλία μᾶς ἐκήρυξε τὸν

⁶ Αρχεῖο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.623/Α/3.

⁷ Αρχεῖο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.693/Α/84.

⁸ Αρχεῖο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.693/Α/85.

πόλεμον. Τά ιταλικά στρατεύματα επιτίθενται κατά τῶν φυλακίων μας. Θάρρος, ψυχραιμία καί ἀφοσίωσις εἰς τό καθήκον σας. Θά τούς νικήσωμεν».⁹

Στις 05.30 ο Συνταγματάρχης Δαβάκης διέταξε λακωνικά όλα τα τμήματά του: «Ἄμα λήψη παρουσίας τεθῆτε εἰς συναγεμὸν»¹⁰ και στις 06.40 εξέδωσε διαταγή προς όλους τους αξιωματικούς και στρατιώτες του Αποσπάσματος Πίνδου:

«Ὁ ὑπουλος γείτων μας αἰφνιδιαστικῶς μᾶς ἐπετέθη. Στόπ. Ἡ Ἑλλάς ἀναμένει ἀπὸ ἕνα ἕκαστον ἡμῶν νά προστατεύσωμεν τὰ σύνορά της καί τήν τιμὴν της καί νά δώσωμεν ἕνα καλὸ μάθημα εἰς τὸν εἰσβολέα. Στόπ. Φανῆτε Ἕλληνες καί κρατήσατε γερά τὰ ὄπλα μέ πίστιν εἰς τὸν Θεόν καί τὸν ἑαυτὸν σας καί τούς Διοικητάς σας. Στόπ. Πειθαρχία, καρτερία και θάρρος. Στόπ. Ζήτω ἡ Ἑλλάς».¹¹

Από τις 04.30 είχαν ενημερωθεί και τα στρατηγεία της ΙΧ Μεραρχίας και ΙV Ταξιαρχίας Πεζικού, που βρίσκονταν στο μέτωπο της δυτικής Μακεδονίας. Οι διοικητές των Β' και Γ' Σωμάτων Στρατού, αντίστοιχα, είχαν δώσει τηλεφωνικές διαταγές για συναγεμὸ των μονάδων και εφαρμογὴ του σχεδίου ΙΒα. Η κινητοποίηση ήταν άμεση. Οι μονάδες που βρίσκονταν μακριά από τις θέσεις του συναγεμὸ, κυρίως λόγω των εργασιών της οχύρωσης, μετακινήθηκαν κατά τη διάρκεια της νύχτας και ως το πρωί είχαν καταλάβει τις θέσεις τους σύμφωνα με το σχέδιο.

Ανάλογη ήταν η αντίδραση και στις μονάδες που δεν βρίσκονταν στην πρώτη γραμμὴ. Περιγράφει, χαρακτηριστικά, ο διοικητής του Αποσπάσματος Μετσόβου:

«Τὴν 5 και 25' ὥραν 28ης Ὀκτωβρίου 1940 ἐκλήθη ὁ Διοικητής τοῦ ἀποσπάσματος εἰς τό τηλέφωνον παρὰ τοῦ Στρατηγοῦ Διοικητοῦ τῆς Ιης Μεραρχίας. Ἐν συντομίᾳ μοί ἀνεκοινώθη ἡ κήρυξις τοῦ Πολέμου ἐκ μέρους τῆς Ἰταλίας καί διετάχθη νά ἔχω τό ἀπόσπασμα ἔτοιμον πρὸς ἐκκίνησιν εἰς πρώτην διαταγὴν. Ἀμέσως ἐτέθη ἐν συναγεμῶ τό Ἀπόσπασμα καί ἤρξατο ἡ διανομὴ πυρομαχικῶν εἰς τούς ἄνδρας, τό γέμισμα τῶν ταινιῶν διὰ τὰ αὐτόματα ὄπλα, διανομὴ τροφῶν, ἐπίταξις κτηνῶν ἐκ Μετσόβου διὰ τὴν κίνησιν τοῦ Ἀποσπάσματος».¹²

Η ιταλική επίθεση

Οι ιταλικές δυνάμεις που θα αναλάμβαναν την εισβολή στην Ελλάδα ήταν το XXV Σώμα Στρατού στον τομέα της Ηπείρου, με δύναμη 42.000 ανδρών, το XXVI Σώμα Στρατού στη δυτική Μακεδονία, με δύναμη 44.000 ανδρών και η 3η Μεραρχία Αλπινιστῶν «Τζούλια», ανάμεσα στα δύο σώματα στρατού, με δύναμη 10.800 ανδρών. Το ιταλικὸ σχέδιο επιχειρήσεων προέβλεπε επιθετικὴ κίνηση στον τομέα της Ηπείρου και στην Πίνδο και τήρηση αμυντικής, αρχικά, στάσης στην περιοχή ανατολικά της Κορυτσάς. Σε πρώτη φάση, η ιταλικὴ προσπάθεια ήταν προγραμματισμένη στην κατεύθυνση Καλπάκι – Ιωάννινα – Πρέβεζα, με ταυτόχρονη κάλυψή της από δευτερεύουσες επιθέσεις, δυτικά στον τομέα της Πίνδου με κατεύθυνση Λεσκοβίκι – Σαμαρίνα – Μέτσοβο και ανατολικά κατά μήκος της παραλιακῆς ζώνης, με παράλληλη κατάληψη της Κέρκυρας.

Η ιταλικὴ επίθεση εκδηλώθηκε νωρίτερα από την εκπνοή της προθεσμίας που ἔθετε το τελεσίγραφο, προκειμένου να εξασφαλιστεῖ ο αἰφνιδιασμός. Δώδεκα ιταλικές φάλαγγες ἄρχισαν να κινούνται επιθετικά εναντίον των ελληνικῶν ελαφρῶν τμημάτων προκαλύψεως κατά μήκος ολόκληρου του αλβανικῶν μετώπου.

Η πρώτη επίθεση εκδηλώθηκε μεταξύ 04.30 και 05.00 στην ορεινή περιοχή της Πίνδου, από πέντε φάλαγγες και μικρότερα τμήματα της ἐπιλεκτικῆς Μεραρχίας Αλπινιστῶν, η οποία ήταν ἀπόλυτα ἐνήμερη για τη διαμόρφωση του εδάφους και τις συνθήκες που επικρατοῦσαν στην

⁹ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.668/Γ/7.

¹⁰ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.668/Ε/82.

¹¹ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.668/Ε/79.

¹² Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.692/Β/1.

περιοχή και είχε την κατάλληλη οργάνωση και εκπαίδευση. Αποστολή της ήταν να φθάσει στο Μέτσοβο και να αποκόψει την οδό διαφυγής προς τα ανατολικά των ελληνικών δυνάμεων της Ηπείρου. Τα ελληνικά προκεχωρημένα φυλάκια και προκαλυπτικά τμήματα του Αποσπάσματος Πίνδου ήταν τα πρώτα που δέχθηκαν τα εχθρικά πυρά. Ωστόσο, δεν αιφνιδιάστηκαν, ήταν ήδη προετοιμασμένα για επίθεση από τις 25 Οκτωβρίου και καθημερινά σε συναγερμό από τις 04.00 το πρωί.

Ο καιρός ήταν βροχερός και παγερός και οι συνθήκες δύσκολες, λόγω του λασπώδους εδάφους – την επόμενη ημέρα έπεσε το πρώτο χιόνι, που εξελίχθηκε στον χειρότερο εχθρό των στρατευμάτων.¹³ Τη μεγαλύτερη πίεση δέχθηκε ο κεντρικός υποτομέας του Αποσπάσματος, καθώς οι δυνάμεις που επιτέθηκαν εναντίον του ήταν κατά πολύ υπέρτερες και διέθεταν σοβαρή υποστήριξη σε πυροβολικό και βαρείς όλμους. Χαρακτηριστικές είναι οι τηλεφωνικές αναφορές του Αντισυνταγματάρχη Δημήτριου Μισύρη, που λάμβανε ο Συνταγματάρχης Δαβάκης από νωρίς το πρωί:

«Ώρα 5.15'. Δύο τάγματα επιτίθενται κατά φυλακείων Λόχου Βουρμπιάνης».

«Ώρα 8.05'. Πρός 613 Μονάδα. Αναφέρω προσβολήν φυλακείων από ώρας 4ης πρωϊνής. Έλήφθησαν μέτρα».

«Ώρα 8.07'. 613 Μονάδα. Ώς αναφέρει ή Βουρμπιάνη 21ον καί 22ον φυλάκιον άνθίστανται, 23ον υπεχώρησε, 24ον κατελήφθη».

«Ώρα 10.30'. Αντίστασις Καρδάρη μέχρι 9.30. Έλλείπει πυρομαχικῶν καί λόγω άπειλῆς ύπερφαλαγγίσεως ήναγκάσθησαν συμπτυχῶσιν».¹⁴

Στον τομέα της Ηπείρου, επτά ιταλικές φάλαγγες διήλθαν τη μεθόριο στις 05.30 το πρωί και επιτέθηκαν κατά των ελληνικών φυλακίων προκαλύψεως με την υποστήριξη του πυροβολικού και της αεροπορίας. Το ιταλικό πυροβολικό πραγματοποίησε βολές εναντίον των κόμβων συγκοινωνιών και της στενωπού Χάνι Δελβινάκι. Στην περιοχή της Θεσπρωτίας, οι ιταλικές δυνάμεις άρχισαν από τις 07.00 να πλήττουν με βαρύ πυροβολικό τους Φιλιάτες και να επιτίθενται κατά των ελληνικών φυλακίων. Τα τμήματα προκαλύψεως της VIII Μεραρχίας, αφού αντέταξαν επαρκή αντίσταση, συμπύχθηκαν προς τις προκαθορισμένες θέσεις τους, επιβραδύνοντας τον εχθρό σύμφωνα με το σχέδιο επιχειρήσεων και τις διαταγές της διοίκησής τους.

Στη δυτική Μακεδονία, στην περιοχή μεταξύ Γράμμου και Μεγάλης Πρέσπας, δεν εκδηλώθηκε επιθετική ενέργεια τις πρώτες πρωινές ώρες. Οι ιταλικές δυνάμεις περιορίστηκαν σε βολές πυροβολικού κατά διαφόρων σημείων της ελληνικής αμυντικής τοποθεσίας τηρώντας και οι ίδιες στάση αμυντική.

Ταυτόχρονα με την εισβολή των χερσαίων δυνάμεων, η ιταλική αεροπορία εκδήλωσε σφοδρή δράση τόσο κατά των στρατευμάτων του μετώπου όσο και εναντίον κέντρων επιστρατεύσεως στα μετόπισθεν, κόμβων συγκοινωνιών, τεχνικών έργων και αεροπορικών βάσεων στο εσωτερικό της χώρας. Στην Αθήνα, τα πρώτα αεροπλάνα ακούστηκαν στις 09.20 και λίγο αργότερα βομβαρδίστηκαν το λιμάνι του Πειραιά και το αεροδρόμιο του Τατοΐου, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Ταυτόχρονα, ιταλικά αεροσκάφη βομβάρδισαν την Πάτρα, βάλλοντας από χαμηλό ύψος, εναντίον του πλήθους που είχε συγκεντρωθεί σε δρόμους και πλατείες, με αποτέλεσμα να θανατωθούν 50 άτομα και να τραυματιστούν άλλα 100. Σκοπός ήταν κυρίως να πληγεί η γραμμή συγκοινωνιών Πατρών-Κρυονερίου, μέσω της οποίας ενεργούνταν οι μεταφορές στρατευμάτων και υλικού στην Αιτωλοακαρνανία και από εκεί στην Ήπειρο.

Η κήρυξη της επιστράτευσης

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 28ης Οκτωβρίου υπογράφηκε το Βασιλικό Διάταγμα για την κήρυξη της γενικής επιστράτευσης:

¹³ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.668/Α/1.

¹⁴ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.668/Β/2.

«Άρθρον 1ον. Τίθεμεν εἰς ἐπιστράτευσιν τὸν ἐν Εἰρήνῃ Στρατὸν Ξηρᾶς. Ἄρθρον 2ον. Καλοῦμεν ὑπὸ τὰ ὄπλα τοὺς ἐφένδρους Ἀξιωματικοὺς καὶ ὀπλίτας τοὺς καθοριζομένους διὰ εἰδικῶν Διαταγῶν καὶ προκηρύξεων τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργοῦ. Ἄρθρον 3ον. Πρώτην ἡμέραν ἐπιστρατεύσεως ὀρίζομεν τὴν 28ην τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου...».¹⁵

Από το Γενικό Επιτελεῖο Στρατοῦ, στη συνέχεια, ἐκδόθηκε ἐγκύκλιος διαταγὴ πρὸς ὅλες τις στρατιωτικές, διοικητικές, δημοτικές, κοινοτικές, διπλωματικές, προξενικές ἀρχές, τις ἀρχές τῆς Χωροφυλακῆς καὶ Αστυνομίας Πόλεων, σχετικὰ με τὴν πρόσκληση γιὰ κατάταξη ἐφένδρων ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν ἀπὸ ὅλη τὴν ἐπικράτεια.¹⁶ Ἐξ ἄλλου, στο πλαίσιο τῆς πολεμικῆς προπαρασκευῆς τῆς χώρας, ἤδη ἀπὸ τὴν ἀνοίξη τοῦ 1940, εἶχαν προσκληθεῖ διαδοχικῆς κλάσεις ἐφένδρων ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν γιὰ μετεκπαίδευση στα νέα ὄπλα, ἐνῶ ὅσοι κλήθηκαν γιὰ μὴνιαία ἐκπαίδευση τὸν Αὐγούστο καὶ τὸν Σεπτέμβριο παρέμειναν ὑπὸ τὰ ὄπλα λόγω τῆς κρισιμότητος τῆς κατάστασης.

Τὸ σχέδιο ἐπιστράτευσης τοῦ Στρατοῦ Ξηρᾶς εἶχε ὀριστικοποιηθεῖ ἀπὸ τὸ 1939 καὶ προέβλεπε τὴ συγκρότηση, ἐκτὸς τῶν μονάδων ποὺ ὑπῆρχαν καὶ σε καιρὸ εἰρήνης, Γενικοῦ Στρατηγείου, δύο τμημάτων στρατιάς, μίας ομάδας μεραρχιῶν καὶ σημαντικοῦ ἀριθμοῦ μικρότερων μονάδων. Ἡ διαδικασία τῆς ἐπιστράτευσης, μεταφορᾶς καὶ συγκέντρωσης τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων υπολογιζόταν ὅτι θα εἶχε ὀλοκληρωθεῖ ἐντὸς εἴκοσι δύο ἡμερῶν γιὰ τὸ ἀλβανικὸ θέατρο ἐπιχειρήσεων καὶ ἐντὸς δεκαπέντε γιὰ τὸ βουλγαρικὸ.

Μέχρι τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου εἶχαν καταρτιστεῖ ἀπὸ τὸ Γενικό Επιτελεῖο Στρατοῦ 31 μερικὰ σχέδια ποὺ ἐξασφάλιζαν ἐπιμέρους ζητήματα τῆς ἐπιστράτευσης καὶ εἶχαν ἐφαρμοστεῖ με μυστικότητα στο σύνολό τους τα 21 ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἐν μέρει ὀρισμένα ἀκόμη. Οἱ μονάδες ποὺ γιὰ διάφορους λόγους θα ἐπιστρατεύονταν σε τόπο διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἐδρα τους σε περίοδο εἰρήνης, εἶχαν ἤδη μετασταθμεῦσει στους τόπους ἐπιστράτευσής τους. Παράλληλα, στους τόπους ὅπου ἔπρεπε νὰ συγκροτηθοῦν νέες μονάδες ἦταν ἤδη ἐγκατεστημένες οἱ διοικήσεις τους, με ἀποσπάσματα ὡς πυρήνες, ἑτοῖμα γιὰ τὸ ἔργο αὐτό.

Απὸ τὴν πρώτη στιγμή, ὅλοι οἱ ἀρμόδιοι φορεῖς κινητοποιήθηκαν με μεγάλη ταχύτητα καὶ ἀπόλυτη τάξη, βάσει τοῦ σχεδίου ἐπιστράτευσης. Ἀντιπροσωπευτικὴ ἡ εἰκόνα ποὺ παραδίδει ὁ Συναγματάρχης Ἀγησίλαος Σινιώρης, διοικητῆς τοῦ 1ου Συναγματος Πεζικοῦ:

«Εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἔδραν τοῦ Συναγματος ἤρχισεν ἀπὸ τῶν πρώτων στιγμῶν τῆς ἀναγγελίας τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου πυρετώδης κίνησις διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Σχεδίου Ἐπιστρατεύσεως 1939. [...] Ἀπὸ τῆς 6ης πρωῖνης διενεμήθησαν οἱ φάκελλοι ἐπιστρατεύσεως εἰς τοὺς διοικητὰς λόχων καὶ τμημάτων, ἐυθύς δὲ οὗτοι ἀνεχώρησαν διὰ τοὺς προαναγνωρισθέντας χώρους ἐπιστρατεύσεως τοῦ 1ου Συναγματος Πεζικοῦ εἰς τὴν περιοχὴν Χαλάνδρι – Φιλοθέη διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν λόχων καὶ τμημάτων τῶν. Ἐπίσης αὐθωρεῖ οἱ προκαθορισμένοι Ἀξιωματικοὶ ἀνεχώρησαν διὰ τὰς εἰδικὰς προσωρινὰς ἀποστολάς τῶν, αἵτινες ἀφεώρων κυρίως εἰς τὴν παραλαβὴν τοῦ ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ κτηνῶν ἐκ τῶν διαφόρων κέντρων ἐπιτάξεως. Ἡ προσέλευσις τῶν Ἐφένδρων ἤρξατο ἀθρόα καὶ μετ' ἀσυνήθους ἐνθουσιασμοῦ ἀπὸ 11.30 ὥρας...».¹⁷

Τα μεσάνυχτα τῆς Δευτέρας ἀρχισε νὰ λειτουργεῖ τὸ Γενικό Στρατηγεῖο ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Ἀντιστράτηγου Παπάγου. Τα ἐπιτελικά γραφεῖα καὶ οἱ διευθύνσεις τοῦ ἐπανδρώθηκαν ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀξιωματικῶν ποὺ ὑπηρετοῦσαν στο Γενικό Επιτελεῖο Στρατοῦ, τὸ ὁποῖο ἐξακολούθησε νὰ λειτουργεῖ ὡς ἔμπεδο ἐπιτελεῖο με νέο προσωπικὸ καὶ με ἀρχηγὸ τὸν Ἀντιστράτηγο Κωνσταντῖνο Πάλλη. Τὸ Γενικό Στρατηγεῖο, ὅπως καὶ ὀρισμένα γραφεῖα τοῦ βασιλιά καὶ τῆς κυβέρνησης, ἐγκαταστάθηκε στο ξενοδοχεῖο «Μεγάλῃ Βρετανία» τῆς Ἀθήνας, τὸ ὁποῖο διέθετε κατάλληλους χώρους καὶ τὸ ἀσφαλέστερο ἀντιαεροπορικὸ καταφύγιο τῆς πόλης.

¹⁵ ΦΕΚ 337/28-10-1940. Ἀρχεῖο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.650/Δ/33.

¹⁶ ΕΔΥΣ 318 τῆς 28/10/1940, Ἀρχεῖο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.607/Γ/11.

¹⁷ Ἀρχεῖο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.710/Α/1.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του ο Αρχηγός του Γενικού Στρατηγείου εξέδωσε ημερήσια διαταγή καλώντας όλους τους αξιωματικούς και οπλίτες του Ελληνικού Στρατού να επιτελέσουν το ύψιστο καθήκον τους προς την πατρίδα με αυταπάρνηση και σταθερότητα:

«Πρόκειται περί αγώνος υπάρξεως. Θα πολεμήσωμεν με πείσμα, με αδάμαστον έγκαρτέρησιν, με άμειωτον μέχρι τελευταίας πνοής ένεργητικότητα. Έχω ακράδαντον την πεποίθησιν ότι ο Έλληνικός Στρατός θα γράψη νέας λαμπράς σελίδας εις την ένδοξον Ιστορίαν του Έθνους. Μή άμφιβάλλητε ότι τελικώς θα επικρατήσωμεν. Με την βοήθειαν και την εύλογίαν του Θεού και τας εύχας του Έθνους Έλληνες Αξιωματικοί και Όπλίται φανήτε ήρωες!».¹⁸

Η αντίδραση του λαού

Από τη στιγμή που έγινε γνωστή η είδηση του πολέμου και παρά τον αρχικό αιφνιδιασμό που προκάλεσε, η αντίδραση του ελληνικού λαού ήταν εξίσου απρόσμενη. Δεν υπήρχε φόβος, ταραχή ή αγωνία, παρά μόνο «μια διάθεση εύφορίας, κέφι ανάλαφρο, αλλόκοτο», όπως παρατηρεί ο Άγγελος Τερζάκης περιγράφοντας την ατμόσφαιρα στην Αθήνα εκείνο το πρωί:

«Στά μάτια τών ανθρώπων που άντικρύζονταν, έφεγγε ένα χαρούμενο ζάφνιασμα, σάμπως όλος αυτός ο κόσμος, ο ίσαμε χτες βουτηγμένος στην καθημερινότητα και στη βιοπάλη, να μάθαινε ξαφνικά πως έχει μέσα του κρυμμένα νιάτα. Γιατι τὸ πρωί της 28ης Οκτωβρίου 1940 γινόταν πραγματικά μια άποκάλυψη: Διαφορετικό είχε πέσει να κοιμηθεί τὸ έθνος τὴ νύχτα που πέρασε, διαφορετικό ξυπνούσε τώρα. Η είδηση που έτρεχε από στόμα σε στόμα “Πόλεμος! οί Έταλοι εισβάλλουν”, εΐτανε σα γενική πρόσκληση σε ξεφάντωμα. Περηφάνεια, φιλότιμο και λεβεντιά φούσκωναν τὰ στήθη».¹⁹

Σε όλο το διάστημα που είχε προηγηθεί του πολέμου, ο ελληνικός λαός, παρά τη θερμή ιδιοσυγκρασία του, τήρησε αξιομνημόνευτη ηρεμία απέναντι στις ιταλικές προκλήσεις. Υπήρχε, όμως, έντονη στην ψυχή του η επιθυμία για απάντηση στις προσβολές προς την εθνική και θρησκευτική του πίστη. Αυτή ήταν που πυροδότησε το θάρρος, το σθένος, την ομοθυμία απέναντι στον κοινό εχθρό και το «παραλήρημα ενθουσιασμού» που επικράτησε από την πρώτη ημέρα του πολέμου. Είναι χαρακτηριστικές οι αντιδράσεις του κόσμου, όπως έχουν αποτυπωθεί σε αναμνήσεις και απομνημονεύματα εφέδρων που κλήθηκαν στα όπλα από όλη την Ελλάδα:

«Στήν Αΐδηψό, ξημερώνοντας ή μέρα της 28ης Οκτωβρίου του 1940 οί καμπάνες άρχισαν να κτυπάνε δυνατά κι όλος ο κόσμος έτρεχε και ρωτούσε να μάθει τί συμβαίνει. Τότε άπ' τόν περισσότερο κόσμο έλειπαν τὰ μέσα μαζικής ένημερώσεως. Δέν άργήσαμε να μάθουμε τήν κήρυξη του Έταλικού πολέμου. Μέχρι τό βράδυ όλοι οί έπιστρατευμένοι της έπαρχίας μας είχαμε μεταφερθεί με πολεμικό καράβι στό Βόλο. Η ώρα του άποχαιρετισμού τών δικών μας ήταν ή πιό συγκινητική. Όλοι μας ένωμένοι σαν άδέλφια με σφιγμένη τήν καρδιά και θάρρος ξεκινούσαμε για τήν Νίκη».²⁰

«Όταν τήν πρωΐαν της 28.10.1940 ήκούσθη τό διάγγελμα του βασιλέως Γεωργίου Β΄ και του πρωθυπουργού Ίω. Μεταξά, κανείς δέν αίφνιδιάσθη. Στήν Κομοτινή προσήρχοντο οί έφεδροι προς κατάταξι, με μεγάλο ένθουσιασμό φωνάζοντας. “Έμπρός παιδιά να ρίψουμε τούς Έταλους του Μουσολίνι στη θάλασσα. Έμπρός για τή νίκη. Τό δίκαιον είναι με τό μέρος μας και γιαυτό ο Θεός και ή Παναγία θα μās βοηθήσουν να νικήσουμε τούς έπιδρομείς φασίστες”. Και τὰ τραΐνα γεμάτα εφέδρους έφευγαν για τό Άλβανικό μέτωπο, χωρίς να ύπολογίζη κανένας τας

¹⁸ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.601/Δ/1.

¹⁹ Άγγ. Τερζάκης, *Ελληνική εποποιΐα (1940-1941)*, ΓΕΣ/7ο ΕΓ, Αθήνα 1990, 40.

²⁰ Κ.Ν. Χατζηπατέρας – Μ.Σ. Φαφαλιού, *Μαρτυρίες 40-41*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1982, 60.

7.000.000 λόγγας τοῦ Μουσολίνι, γιά τίς ὁποῖες οἱ πάντες μιλοῦσαν μέ μεγάλη περιφρόνησι».²¹

«Τραβῶ γιά τὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Λαρίσσης, δὲ μπορῶ νὰ κρύψω τὴ συγκίνηση ποὺ μέ κυριεύει, κάθε φορά ποὺ θυμᾶμαι τίς τελευταῖες ὥρες ποὺ πέρασα σπῖτι μου, ἀνάμεσα στὰ φιλιὰ καὶ τοὺς λυγμοὺς τῆς ἀγαπημένης μου μητέρας... Μόλις ἦρθε τὸ τραῖνο ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ χιλιάδες κόσμος ὤρμησε νὰ τὸ κυριέψει. Οἱ λιγώτεροι μπαίνανε ἀπὸ τίς πόρτες τῶν βαγониῶν. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὰ παράθυρα, τὴ σκεπή, κι' ἀπὸ ἄλλα ἀπίθανα μέρη. Δὲν ξέρω πῶς τινάχτηκα σ' ἓνα κάθισμα, πάντως τὸ γεγονὸς εἶναι πῶς βρίσκομαι σ' ἓνα βαγόνι δεύτερης θέσης στριμωγμένος ἀνάμεσα σὲ ὄχτῳ ἄλλους ἀξιωματικούς. Τὸ τραῖνο ξεκίνησε. Γιά πολλή ὥρα κανεῖς μας δὲ μιᾶ, ὁ καθένας σκέφτεται τὸν κόσμο ποὺ ἄφισε πίσω του, τὸ ἄγνωστο ποὺ πηγαίνει νὰ συναντήσει...».²²

«Ἀργά τό βράδυ πηγαίνω στό σταθμὸ Πελοποννήσου. [...] Τά τραῖνα εἶναι γεμάτα μέσα κι ὄξω, κι ἀπάνω. Τά “παιδιά” μ' ἓνα μικρότατο πακετάκι στό χέρι – μιὰ φανέλα ἢ ἓνα ζευγάρι κάλτσες – φορώντας ἓνα παλιὸ πανταλόνι κι ἓνα σακάκι (οὔτε αὐτὸ τά περισσότερα) περιμένουν νὰ φύγῃ τό τραῖνο, νὰ τοὺς πάῃ στά βουνά τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας, νὰ πολεμήσουν. Ἔχουν ἐμπιστοσύνη στήν Πατρίδα. Θά τοὺς προμηθέψῃ ἀπ' ὅλα. Φεύγουνε τά παιδιά τραγουδώντας...».²³

Ἀντίστοιχα υψηλὸ ἦταν τὸ φρόνημα τῶν ἀνδρῶν ποὺ ἤδη βρίσκονταν ἀέναντι ἀπὸ τίς ἰταλικές δυνάμεις, προεπιστρατευμένοι ἕως καὶ δύο μῆνες νωρίτερα. Γράφει, στήν ἐκθεσὴ του ὁ Ὑποστράτηγος Κατσιμήτρος:

«Μετά χαρᾶς καὶ ὑπερηφανείας ἐθνικῆς ἀναμνησκόμεθα ἤδη τὰς ἱεράς καὶ συγκινητικᾶς ἐκείνας ὥρας καθ' ἃς εὐρισκόμενος μεταξύ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐβλεπον ἀντικατοπτριζομένην εἰς τό βλέμμα αὐτῶν τὴν ἀποφασιστικὴν, τὴν ἀκατάβλητον ψυχικὴν ἰσχύν καὶ τὴν ἀκμαίαν αὐτῶν ἠθικὴν δυνάμιν».²⁴

Ο απολογισμὸς τῆς πρώτης ἡμέρας τῶν επιχειρήσεων

Οἱ πληροφορίες γιά τὴν εξέλιξη τῶν επιχειρήσεων ἀπὸ τὰ μέτωπα τοῦ πολέμου κατέφθαναν στο Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας,:

«Ὁρα 10.15' ἀεροπλάνον ἀγνώστου ἐθνικότητος ἐξετέλεσε ἀναγνώρισιν ὑπεράνω Ἰεροπηγῆς καὶ Νεστορίου» (IX Μεραρχία).

«Φυλάκιον 39ον βομβαρδισθέν ἰσχυρῶς συνεπτύχθη πρὸς Κέντρον ἀντιστάσεως Κρυσταλλοπηγῆς. Ἐπί χερσονήσου Πυξοῦ μέχρι τῆς 10ης ὥρας βολαὶ Πυρ/κοῦ. Φυλάκεια Χερσονήσου διατηροῦν θέσεις των» (IV Ταξιαρχία).

«Ὁρα 11.45'. Τὸ 22ον φυλάκειον πρὸ ὑπερτέρων δυνάμεων συνεπτύχθη» (Ἀπόσπασμα Πίνδου).

«Ὁρα 14.10'. Λόχος Τάγματος Προκαλύψεως Φιλιατῶν ὑπὸ σφοδρὸν πῦρ Πυροβολικοῦ καὶ Πολυβόλων καὶ κατόπιν ἐπιθέσεως τριῶν ἐχθρικῶν φαλάγγων πρὸς χωρία Κότσικα καὶ Λιόπεσι συνεπτύχθη ἐπὶ τῆς δευτέρας γραμμῆς...» (VIII Μεραρχία).

«Τὴν 15ην ὥραν ἐβομβαρδίσθη τό χωρίον Δολιανά (10 χιλ. Ἀνατολ. Χάνι Δελβινακίου)» (Διοίκηση Ἀντιαεροπορικῆς παθητικῆς Ἀεραμύνης).²⁵

²¹ Κ.Ν. Χατζηπατέρας – Μ.Σ. Φαφαλιού, *Μαρτυρίες 40-41*, ἐκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1982, 61.

²² Ν. Καραντώνης, *Πόλεμος. Το ημερολόγιο ἐνὸς ἀνθυπολοχαγοῦ (28 Οκτωβρίου '40 - 26 Ἀπριλίου '41)*, «ΙΚΑΡΟΣ» ἐκδοτικὴ εταρεία, 9.

²³ Δ.Σ. Λουκάτος, *Ὀπλίτης στό Ἀλβανικὸ Μέτωπο. Ἡμερολογιακές Σημειώσεις 1940-41*, Ποταμός, Αθήνα 2001, 16.

²⁴ Ἀρχεῖο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.692/Α/6β.

²⁵ Ἀρχεῖο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.614/Δ/184.

Η κατάσταση φαινόταν να εξελίσσεται ομαλά στην Ήπειρο και στη δυτική Μακεδονία. Στον τομέα της Ηπείρου, παρά την αρχική εχθρική πίεση, η σύμπτυξη των τμημάτων της VIII Μεραρχίας έγινε κανονικά και μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις κάπως εσπευσμένα, στον τομέα Ελαίας – ποταμού Καλαμά. Το απόσπασμα καταστροφών της μεραρχίας ανατίναξε βάσει του σχεδίου τις γέφυρες του Αώου ποταμού, εκτός από τη γέφυρα Χάνι Μπουραζάνι, η οποία δεν καταστράφηκε λόγω κακής πυροδότησής της. Οι Ιταλοί, μετά την απροσδόκητη αντίσταση των ελληνικών τμημάτων προκαλύψεως κινήθηκαν διστακτικά και δεν κατάφεραν παρά μόνο μέχρι το βράδυ να καταλάβουν με τη Μεραρχία Φερράρα τη γραμμή υψώματα Κερασόβου – Χάνι Δελβινάκι – Κοκολάκη – υψώματα Μερόπης – γέφυρα Μπουραζάνι – χωριό Καβάσιλα, και με τη Μεραρχία Σιένα το χωριό Άγιοι Πάντες και τα υψώματα αμέσως βόρεια των Φιλιατών.

Στη δυτική Μακεδονία, στο μέτωπο της IX Μεραρχίας και IV Ταξιαρχίας, οι ιταλικές δυνάμεις τήρησαν στάση αμυντική. Περιορίστηκαν σε βολές πυροβολικού κατά διαφόρων σημείων της ελληνικής αμυντικής τοποθεσίας και σε ορισμένα εγχειρήματα εναντίον φυλακίων των προκαλυπτικών τμημάτων. Τα Β' και Γ' Σώματα Στρατού δεν ανέπτυξαν επιθετική δραστηριότητα, όπως προέβλεπαν οι οδηγίες του Γενικού Επιτελείου. Ως το βράδυ, η IX Μεραρχία και η IV Ταξιαρχία είχαν καταλάβει με το σύνολο σχεδόν του όγκου τους την τοποθεσία ΙΒα.

Αντίθετα, στον Τομέα της Πίνδου, η κατάσταση παρουσιαζόταν ανησυχητική, γιατί οι εκεί ελληνικές δυνάμεις αφού δεν κατόρθωσαν να επιβραδύνουν τους επιτιθέμενους πριν από την τοποθεσία αντιστάσεως, αναγκάστηκαν να αποσυρθούν από το μεγαλύτερο μέρος της και να συμπυκνθούν σε νέα τοποθεσία προς τα πίσω. Ιδιαίτερα στον κεντρικό υποτομέα, που δέχθηκε σφοδρότερη επίθεση, τα αμυνόμενα ελληνικά τμήματα αντέταξαν πείσιμονα αντίσταση αλλά υποχρεώθηκαν, από τις απογευματινές ώρες, να συμπυκνθούν προς τα υψώματα Πάτωμα, Μούκα και Επάνω Αρένα, όπου εγκαταστάθηκαν αμυντικά. Στον δεξιό υποτομέα, τα ιταλικά τμήματα επιτέθηκαν χωρίς την υποστήριξη πυροβολικού και όλμων και ως το απόγευμα καθηλώθηκαν στην κύρια γραμμή αντιστάσεως. Στον αριστερό υποτομέα, η επίθεση εκδηλώθηκε πολύ αργότερα, στις 17.00, και τα εκεί ελληνικά τμήματα, παρά την ισχυρή πίεση που δέχθηκαν, κράτησαν σταθερά τις θέσεις τους.

Το Απόσπασμα Πίνδου αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα, καθώς δεν είχε ολοκληρωθεί η συγκέντρωση των δυνάμεών του, τα στελέχη του στερούνταν εμπειρίας, είχε ελλείψεις σε εφόδια και πυρομαχικά, ενώ κατά τη διάρκεια της ημέρας προκλήθηκε πρόβλημα και στην επικοινωνία μεταξύ των τμημάτων του. Για τον λόγο αυτό ο διοικητής του, μεταξύ άλλων,

«διέταξε την εις Μόρφην συγκέντρωσιν όλων τῶν μεταφορικῶν μέσων τῶν χωρικῶν τῆς Πίνδου πρὸς μεταφορὰν τροφίμων καὶ πυρομαχικῶν. Πράγματι ἡ ἐκκλήσις του ἐγένετο ἀκουστή καὶ παντοειδῆ τετράποδα ὀδηγούμενα ἀπὸ γέροντας, κοράσια καὶ παῖδας, εἰργάσθησαν προθύμως καὶ ἀποτελεσματικῶς, ἐπὶ μέρας δέ».²⁶

Επίσης, το βράδυ, προκειμένου να εξασφαλιστεί ο σύνδεσμος του Τάγματος Στρατιάς Δυτικής Μακεδονίας με την VIII Μεραρχία, καθώς οι ιταλικές δυνάμεις, κινούμενες μέσω δύσβατων δρομολογίων είχαν κατορθώσει να καταλάβουν φύσει οχυρές θέσεις, το Γενικό Στρατηγείο έθεσε στη διάθεση του Τμήματος Στρατιάς την I Μεραρχία και ορισμένες μονάδες Πεζικού και Πυροβολικού.

Παράλληλα, ως το απόγευμα, τα ιταλικά αεροπλάνα βομβάρδισαν τη διώρυγα της Κορίνθου, τη ναυτική βάση της Πρέβεζας, τα έργα ύδρευσης στο Φασίδερι της Κηφισιάς, την Κινέττα στην περιοχή των Μεγάρων, την περιοχή της Ιστιαίας και τη γέφυρα Σίμου της Ζίτσας.

Τα γεγονότα της ημέρας συνοψίζονται στο λιτό δεύτερο πολεμικό ανακοινωθέν, που εκδόθηκε από το Γενικό Στρατηγείο το βράδυ:

«Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας ἰταλικαὶ δυνάμεις ποικίλης ἰσχύος, ἐξηκολούθησαν προσβάλλουσαι ἡμετέρας δυνάμεις ἀμυνομένας σταθερῶς. Ἀγὼν ἐνετοπίσθη εἰς μεθόριον. Παρὰ τῆς ἐχθρικῆς Ἀεροπορίας ἐβλήθησαν

²⁶ Αρχεῖο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.668/Α/1.

στρατιωτικοί τινες στόχοι άνευ ζημιών. Βόμβαι ριφθεῖσαι ἐπὶ τῆς πόλεως Πατρῶν εἶχον θύματα ἐκ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ».

Ο συμβολισμός της 28ης Οκτωβρίου

Η 28η Οκτωβρίου 1940 αποτέλεσε ημέρα-σταθμό για την ιστορία όχι μόνο της χώρας αλλά και των ενόπλων της δυνάμεων. Ο Ελληνικός Στρατός για πρώτη φορά κλήθηκε να αντιμετωπίσει στρατό μεγάλης ευρωπαϊκής δύναμης εφοδιασμένο με σύγχρονο εξοπλισμό, ιδιαίτερα με άρματα μάχης και ισχυρή αεροπορία, εναντίον των οποίων διέθετε περιορισμένα αμυντικά μέσα. Ήταν, όμως, και ο πρώτος που είχε την τόλμη να αντιμετωπίσει τις αήττητες μέχρι τότε δυνάμεις του Άξονα. Όπως ανέφερε στο διάγγελμά του προς τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας ο Έλληνας πρωθυπουργός, στο τέλος της πρώτης ημέρας του πολέμου:

«Ὀλόκληρος ὁ πολιτισμένος κόσμος ἀτίνειει πρὸς σᾶς [...] Ἐμπρός, στρατῶται τῆς Ἑλλάδος, μὲ τὸ ἴδιον πάντοτε θάρρος, μὲ τὴν ἴδιαν καὶ ἀδάμαστον θέλησιν συντρίψατε τὸν ἐχθρὸν, ὁ ὁποῖος ἐτόλμησε νὰ θίξῃ τὴν τιμὴν τῆς χώρας μας. Ἡ νίκη εἶναι μαζί σας, ἡ δόξα σᾶς περιμένει».

Πράγματι, αμέσως ὅλος ο ελεύθερος κόσμος εξέφρασε τον θαυμασμό του για τη θαρραλέα απόφαση της Ελλάδας και το παράδειγμά της εκθειάστηκε σε τηλεγραφήματα αρχηγών κρατών, σε ενθουσιώδη άρθρα ξένων εφημερίδων και σε πύρινους λόγους ηγετών, οι οποίοι διαβεβαίωναν για τη συμπαράστασή τους στον άνισο αγώνα της χώρας. Η βρετανική κυβέρνηση, το μεσημέρι της 28ης Οκτωβρίου, εξέδωσε ημιεπίσημο ανακοινωθέν, στο οποίο τόνιζε ότι η υπόθεση παροχής βοήθειας προς την Ελλάδα αποτελούσε υποχρέωσή της, σύμφωνα με τις δεσμεύσεις της που ανάγονταν στον Απρίλιο του 1939.

Η άρνηση της Ελλάδας να υποκύψει στην ιταλική πρόκληση μετουσιώθηκε στον θρύλο του «ΟΧΙ», που εδραιώθηκε στην εθνική συνείδηση από τις πρώτες εβδομάδες του πολέμου και αποτέλεσε το σήμα κατατεθέν της ημέρας. Η επέτειος του «ΟΧΙ» εορτάστηκε ουσιαστικά για πρώτη φορά μόλις τον επόμενο χρόνο, κατά τη διάρκεια της Κατοχής, με τη μορφή διαδήλωσης φοιτητών και λαού στην Αθήνα, αποτελώντας και την πρώτη οργανωμένη εκδήλωση αντίστασης. Καθιερώθηκε, με τον τρόπο αυτό, ως ημέρα μνήμης στη συνείδηση του λαού, ο οποίος αντέδρασε με ανάλογες εκδηλώσεις και τις επόμενες χρονιές. Στις 24 Οκτωβρίου 1944, αμέσως μετά την απελευθέρωση της Αθήνας, η 28η Οκτωβρίου καθιερώθηκε ως «ημέρα εθνικού εορτασμού» με ένα από τα πρώτα βασιλικά διατάγματα που εκδόθηκαν από τη μεταπολεμική κυβέρνηση.²⁷ Ο πρώτος επίσημος εορτασμός της εθνικής επετείου πραγματοποιήθηκε με παρέλαση ενόπιον του πρωθυπουργού, Γεωργίου Παπανδρέου, σε κλίμα γενικού ενθουσιασμού, που θύμιζε έντονα την ατμόσφαιρα που επικρατούσε στη χώρα κατά την πρώτη ημέρα του πολέμου.

Εκδόσεις της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού για τον Ελληνοϊταλικό και Ελληνογερμανικό Πόλεμο

Η προς πόλεμον προπαρασκευή του Ελληνικού Στρατού, 1923-1940 (1969)

Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον. Αίτια και αφορμαί του Ελληνο-Ιταλικού Πολέμου 1940-1941 (1959)

Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον. Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος 1940-1941. Η ιταλική εισβολή (28 Οκτωβρίου μέχρι 13 Νοεμβρίου 1940) (1960)

Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον. Η ελληνική αντεπίθεσις (14 Νοεμβρίου 1940 – 6 Ιανουαρίου 1941) (1966)

²⁷ ΦΕΚ 4/24-10-1944.

Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον. Ελληνοϊταλικός Πόλεμος 1940-1941. Χειμερινά επιχειρήσεις – Ιταλική επίθεση Μαρτίου (7 Ιανουαρίου – 26 Μαρτίου 1941) (1966)

Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον. Αγώνες εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν και την Δυτικήν Θράκην (1941) (1956)

Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον. Το τέλος μίας εποποιίας, Απρίλιος 1941 (1959)

Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον. Η Μάχη της Κρήτης (1967)

Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940 – 1941 (Επιχειρήσεις Στρατού Ξηράς) (1985)

Ο Ελληνικός Στρατός κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή (1941-1945) (Ελ Αλαμείν – Ρίμνι – Αιγαίο) (1995)

Εφοδιασμοί του Στρατού εις υλικά οπλισμού και πυρομαχικών Πυροβολικού και Πεζικού κατά τον πόλεμον 1940-41 (1982)

Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον πόλεμο 1940-1941 (1983)

Η συμβολή της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (2009)

Αγώνες και νεκροί του Ελληνικού Στρατού κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο 1940-1945 (1990)

Μνήμες Πολέμου 1897-1974. Οι αγώνες του Ελληνικού Έθνους μέσα από προσωπικές μαρτυρίες (2012)